

M. Macit Sevgili, Dr. Öğr. Üyesi

1981 yılında Siirt'te doğdu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (2003). Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "İslam Hukuku Açısından Töre Cinayetleri" adlı teziyle yüksek lisansını (2007), "Cüveynî'nin Kiyâs Anlayışı" adlı teziyle de doktorasını tamamladı (2016). Halen Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 1029
İSAM Yayınları 237
İlmî Araştırmalar Dizisi 98
© Her hakkı mahfuzdur.

CÜVEYNÎ'NİN KİYAS ANLAYIŞI

M. Macit Sevgili

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Yayın yönetmeni M. Suat Mertoğlu
Yayın koordinasyon Erdal Cesar
Yayın hazırlık Mustafa Demiray
Üslup okuma Metin Karabaşoğlu
İmla - Tashih İsa Kayaalp, İnanet Bebek
Bibliyografya İsmail Özbilgin
Tasarım Ender Boztürk (iç), Hasan Hüseyin Can (kapak)
Yayın takip Sema Doğan

Bu eser
TDV İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM)
Erken Klasik Dönem Projesi
kapsamında yayınlanmıştır.

Proje koordinatörü Orhan Ençakar

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulu'nun 21.09.2021 tarihli
ve 2021/05 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Ekim 2021
ISBN 978-625-8023-13-8

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Sevgili, M. Macit

Cüveynî'nin kıyas anlayışı / M. Macit Sevgili. İstanbul ; Ankara : İslam Araştırmaları
Merkezi (İSAM) ; Türkiye Diyanet Vakfı, 2021.

327 s. ; 23,5 cm. - (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 1029. İSAM Yayınları ; 237. İlmî
Araştırmalar Dizisi ; 98)

Kaynakça ve dizin var.

ISBN 978-625-8023-13-8

İçindekiler

Kısaltmalar 11

Önsöz 13

Giriş

ESERLERİ ve İLMÎ KİŞİLİĞİ 19

1. Eserleri 21

1.1. *el-Burhân fî usûli'l-fıkh*'a Atıfla Cüveynî ve Eserleri 24

1.2. Eserlerine Dair Literatür İncelemesi 31

1.2.1. Klasik Dönem Literatür İncelemesi 31

1.2.2. Modern Dönem Literatür İncelemesi 37

2. İlmî Kişiliği 41

2.1. Akılcı Yönü 41

2.1.1. Siyasi, Mezhebî ve Kültürel Tecrübeleri 41

2.1.2. Kelam Eğitimi 42

2.1.3. Felsefî Alt Yapısı 43

2.2. Akılcılık Bağlamında Kendisine Yöneltilen İtham
ve Tenkitler 45

Birinci Bölüm

CÜVEYNÎ'YE GÖRE ANA HATLARIYLA KİYAS 49

1. Kıyasın Hakikati 51

2. Kıyasın Önemi 59

3. Kıyasın “Beyan” Yönü/ İslam Hukuk Metodolojisindeki Yeri 63

3.1. “Delil” Olma Açısından Kıyas 64

3.2. Deliller Hiyerarşisindeki Konumu Açısından Kıyas 72

4. Kıyasın Epistemolojisi 81

4.1. “Kesin Bilgi” İfade Etmesi 85

4.2. “Zan” İfade Etmesi 91

5. Kıyas, İctihat ve İstidlal 93

6. Mantukî Kıyas Eleştirisi 101

İkinci Bölüm

KAYNAK DEĞERİ AÇISINDAN KIYAS 103

1. Kıyası Reddeden Usulcüler (*Nüfâtü'l-kıyâs*) 107
 - 1.1. Nüfâtü'l-kıyâsın Naklî Delilleri 111
 - 1.1.1. Kitap 111
 - 1.1.2. Sünnet 111
 - 1.1.3. Sahabe Âsârı 112
 - 1.2. Cüveynî'nin Nüfâtü'l-kıyâsın Naklî Delillerine Verdiği Cevaplar 114
2. Kıyası Kabul Eden Usulcüler (*Müsbitü'l-kıyâs*) 117
 - 2.1. Kıyasın Naklî Delilleri 119
 - 2.1.1. Sünnet 119
 - 2.1.2. Sahabe İcmâsı 120
 - 2.2. Kıyasın Aklî Delilleri –Cüveynî'nin Nüfâtü'l-kıyâsın Aklî Şüphelerine Verdiği Cevaplar Bağlamında Şekillenen Görüşleri– 134

Üçüncü Bölüm

ÇEŞİTLERİ AÇISINDAN KIYAS 153

1. Kıyâsü'l-Ma'nâ/Kıyâsü'l-İlle 159
 - 1.1. Mânayı/İlleti Tespit Eden Başlıca Yöntem: Münasebet 160
 - 1.1.1. Münasip Mâna ile Tâil 161
 - 1.1.2. Münasip Mâna ile İlişkili Kavramlar: Maslahat, Maksat (Makâsîdü's-şerîa), Hikmet, Garaz, Kaide 163
 - 1.1.3. Hikmet/Maslahat ile Tâil 167
 - 1.1.4. Münasip Mânanın/Maslahatın/Hikmetin/Makâsîdü's-şerîanın Taksimi 174
 - 1.2. Mânayı/İlleti Tespit Eden Diğer Yöntemler 204
 - 1.2.1. Sarih 204
 - 1.2.2. İma/İnbâ 205
 - 1.2.3. İcmâ 208
 - 1.2.4. Sebr ve Taksim 209
 - 1.2.5. Tard/İttirat ve Aks/İn'ikâs 219

- 2. Diğer Kıyas Çeşitleri 229
 - 2.1. Kıyâsü'ş-şebeh 229
 - 2.1.1. Kaynak Değeri 230
 - 2.1.2. Kısımları 232
 - 2.1.3. Kıyâsü'ş-şebehin Temelinde Yer Alan Teknikler 233
 - 2.1.4. Kıyâsü'ş-şebeh ile Kıyâsü'l-ma'nâ Arasındaki Fark 236
 - 2.1.5. İşlerlik Alanı 238
 - 2.2. Kıyâsü'd-delâle 239
 - 2.2.1. Mahiyeti 239
 - 2.2.2. Burhânü'l-istidlâl 240
 - 2.2.3. Kıyâsü'd-delâlede Delil Talebi (*Mütâlebe*) 241
 - 2.3. Tard/İtturat 243
 - 2.3.1. Kaynak Değeri 243
 - 2.3.2. Tard ile Kıyâsü'l-ma'nâ Arasındaki Fark 247
 - 2.3.3. Tard ile Kıyâsü'ş-şebeh Arasındaki Fark 248

Dördüncü Bölüm

EPİSTEMOLOJİK AÇIDAN KIYAS 249

- 1. Kıyasın Mertebeleri 251
 - 1.1. Kıyâsü'l-ma'nânın Mertebeleri: Kıyasın Hikmeti Örneği 251
 - 1.1.1. Birinci Mertebe: Kesici/Delici Olmayan Aletlerle Adam Öldürmede Kıyas Cezasının Öngörülmesi 253
 - 1.1.2. İkinci Mertebe: İştirak Halinde Vücudun Bir Organını Yok Eden Müessir Fiillerde, Suç Ortaklarının Her Birine Kıyas Cezasının Öngörülmesi 254
 - 1.1.3. Üçüncü Mertebe: İkrahtan Altında Adam Öldürmede Her İki Suç Fâiline (Mükrih ve Mükreh) Kıyas Cezasının Öngörülmesi 259
 - 1.1.4. Dördüncü Mertebe: Recm Cezasının İnfazından Sonra Şahitlikten Rücû Eden Zina Şahitlerine Kıyas Cezasının Öngörülmesi 262
 - 1.1.5. Beşinci Mertebe: Kıyas Cezasının İnfazından Sonra Şahitlikten Rücû Eden Adam Öldürme Şahitlerine Kıyas Cezasının Öngörülmesi 263
 - 1.2. Kıyâsü'ş-şebehin Mertebeleri 265

- 1.2.1. Birinci Mertebe: Kıyâs fî Ma'ne'l-asl 265
- 1.2.2. İkinci Mertebe: Az Olan Diyetin Âkileye
Yükletilmesi 267
- 1.2.3. Üçüncü Mertebe: Kölenin Bir Organını Yok Eden
Müessir Fiillerde Erş Cezasının Takdir Edilmesi 268
- 1.2.4. Dördüncü Mertebe: Abdestte Niyetin Gerekli
Olması 270
- 1.2.5. Beşinci Mertebe: Gıda Maddesi Olan Mallarda
Ribanın Geçerli Olması 271
2. İki Kıyasın veya İki İletin Birbiriyle Çatışması (Teâruz /
Tekâbül / Tenâkuz) ve Tercih / Takdim 273
 - 2.1. Kıyasta Tercih ve Tercih Kuralları 273
 - 2.2. Kıyâsü'l-ma'nâ ile Kıyâsü's-şebihin Çatışması 276
 - 2.2.1. Şebeh-i Hâs ile Küllî Mânanın Çatışması 276
 - 2.2.2. Cümlî Küllî Bir Mâna Çağrıştıran Şebeh
ile Küllî Mânanın Çatışması 277
 - 2.3. İki Kıyâsü's-şebihin Çatışması 279
 - 2.4. İmâü's-şâri' ile Münasip Mânanın Çatışması 280
 - 2.5. Kıyas ile İstidlalin Çatışması 280
 - 2.5.1. Kıyâsü'l-ma'nâ ile İstidlalin Çatışması 281
 - 2.5.2. Kıyâsü's-şebeh ile İstidlalin Çatışması 281
 - 2.6. İki İletin Birbiriyle Çatışması 281
 - 2.6.1. İlet-i Kâsıra ile İlet-i Müteaddiyenin
Çatışması 282
 - 2.6.2. Fer'i Az Olan ile Fer'i Çok Olan İki İlet-i
Müteaddiyenin Çatışması 286
 - 2.6.3. Mün'akis Olan ile Mün'akis Olmayan İki İletin
Çatışması 288
 - 2.6.4. Biri Sahabî Görüşüyle Desteklenen İki Kıyasın
Çatışması 290
 - 2.6.5. İlet-i Müsbite ile İlet-i Nâfiyenin Çatışması 292
 - 2.6.6. İlet-i Nâkile ile İlet-i Mübkiyenin Çatışması 292
 - 2.6.7. İlet-i Muharrime / Hâzıra ile İlet-i Mübîhanın/
Mühallilenin Çatışması 293
 - 2.6.8. İlet-i Mülâzime ile İlet-i Mufârikanın
Çatışması 293

- 2.6.9. İllet-i Hükmiyye ile İllet-i Mahsûsanın
Çatışması 295
- 2.6.10. Tek Vasfa Sahip İlletle İki Vasfa Sahip İlletin
Çatışması 296
- 2.6.11. Hakkında Nas veya İcmâ Bulunan Bir Asla Dayanan
ile Hakkında Nas veya İcmâ Bulunmayan Bir Asla
Dayanan İki İlletin Çatışması 297
- 2.6.12. Zâhir Bir Delille Desteklenen ile Zâhir Bir Delille
Desteklenmeyen İki İlletin Çatışması 298
- 2.6.13. Tek Asla Dayanan ile Birden Çok Asla Dayanan İki
İlletin Çatışması 299
- 2.6.14. Asılların Tecazübü Bağlamında, Aynı Fer'in İki
Farklı Asla Teşbihinden Kaynaklanan Çatışma 300
- 2.6.15. Diğer Çatışma Türleri 301

Sonuç 303

Kaynakça 309

Dizin 323

Önsöz

V. (XI.) yüzyıl, İslam coğrafyasında ilmî hareketliliğin ve fikrî canlılığın zirveye ulaştığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, eserleriyle çığır açmış birçok âlim yetişmiştir. 419-478 (1028-1085) yılları arasında çoğunlukla Horasan (Nîşâbur) olmak üzere Irak (Bağdat) ve Hicaz (Mekke ve Medine) bölgelerinde yaşamış olan ünlü Şâfiî hukukçu/usulcü ve Eş'arî kelamcı Cüveynî de onlardan biridir.

Cüveynî'nin yaşadığı yerler ve yıllar, şiddetli siyasi ve mezhebi çatışmalara sahne olmuştur. Bir taraftan Fâtımîler'in temsil, Büveyhîler'in ise himaye ettiği, Mu'tezile'nin de dayanışma içinde olduğu Şîlik (İsmâiliyye ve İsnâaşeriyye) ile Abbâsîler'in temsil, Gazneliler ile Büyük Selçuklular'ın da himaye ettiği Sünnilik arasında çatışmalar yaşanırken diğer taraftan özellikle Bağdat'ta Hanbelîler ile Şâfiîler/Eş'arîler arasında bir gerilim vuku bulmuştur. Bu çatışmaların en etkili olanı ve iz bırakanı ise şüphesiz Cüveynî, Beyhakî (ö. 458/1066), Kuşeyrî (ö. 465/1072), "er-Reîs" Furâtî ve Ebû Sehl b. Muvaffak gibi çok sayıda âlimin maruz bırakıldığı ve Cüveynî'nin Beyhakî ve Kuşeyrî ile birlikte Nîşâbur'u terketmek zorunda kaldığı "mihne" olaylarıdır (Nîşâbur/Kündürî fitnesi-Eş'arî mihnesi [446/1054]).

Cüveynî, aldığı köklü usul-kelam eğitimi ve edindiği felsefi birikim sonucunda ileri düzeyde akılcı, ilmî bir kişilik kazanmıştır. Fıkıh usulü bağlamında Cüveynî'nin akılcı kişiliğinin

yansıdığı en önemli konu, kıyasa dair düşüncesidir. O, kıyas ve kıyasla ilintili konularda birçok tartışma alanının gelişimine öncülük etmiştir.

Cüveynî özellikle *el-Burhân*'da, icra edilen bir kıyasın veya istinbat edilen bir illetin sıhhatine yöneltilen *nakz*, *muâraza*, *men'*, *talebü'l-ihâle*, *fesâdü'l-vaz'*, *kavl bi'l-mûceb*, *ademü't-te'sir*, *kalb*, *fark* gibi itiraz ve sorgulara (i'tirâzât / avâriz / kavâdih) genişçe yer vermektedir. Gazzâlî (ö. 505/1111) *el-Mustasfâ* adlı eserinde, bu tür diyalektik yöntemlerin fıkıh usulü alanından ziyade cedel ilminin ilgi alanına girdiğini ifade etmekte¹ ve bu gerekçeyle söz konusu yöntemleri eserine almamaktadır. Biz de Cüveynî'nin öğrencisi Gazzâlî'nin uyguladığı metodolojik yaklaşımla uyumlu olarak, mezkûr konuları araştırmamızın kapsamı dışında tuttuk.

Zaman zaman Cüveynî'nin düşüncesinin net olmadığına ve çeşitli ikilemler taşıdığına dair izlenimlerimize² ilaveten, kıyasla ilgili konuları dağınık bir şekilde ele almasından dolayı, onun kıyasa dair teorisini derleyip insicamlı bir hale getirerek sistematik bir şekilde sunmakta güçlük çektiğimizi belirtmek isteriz.

Araştırma konumuza dair birincil kaynaklar, Cüveynî'nin *el-Burhân*, *et-Telhîs* ve *el-Gıyâsî* gibi fıkıh ve fıkıh usulü eserleri; Cüveynî'nin usul görüşlerinin tâliki olması hasebiyle Gazzâlî'nin *el-Menhûl*'ü; *el-Burhân*'ın sistematik bir tür versiyonu olması hasebiyle yine Gazzâlî'nin *el-Mustasfâ*'sı; *el-Burhân*'ın şerhi olması hasebiyle Ebyârî'nin (ö. 616/1219) *et-Tahkik*

1 Bk. Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, II, 377-378.

2 *İlhâku'l-meskût anh bi'l-mansûs aleyh* versiyonlarının kıyas mı, yoksa "lafzî delalet" yöntemleri mi olduğu; *kıyâsü'd-delâlenin* müstakil bir kıyas çeşidi mi, yoksa mâna çağrıştırmaya bağlı olarak *kıyâsü'l-ma'nâ* ya da *kıyâsü's-şebehten* birinin kapsamında mı değerlendirileceği; *kıyâs fi ma'ne'l-aslın* kıyâsü's-şebelin "kesinlik" ifade eden en üst mertebesi mi, yoksa kıyâsü's-şebelin mertebelerini belirleyen -tabir caizse- bir "mihenk taşı" mı olduğu; hadiste geçen altı malda ribânın tahriminin "taabbüdi" mi, yoksa 'taakkulî' mi olduğu, onun kıyas konusuyla ilgili tespit edebildiğimiz ikilemlerinden bazılarıdır.

ve'l-beyân fî şerhi'l-Burhân'ı; bir tür usul mecmuası olması hasebiyle de Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *el-Bahrü'l-muhît fî usûli'l-fikh*'ıdır. Cüveynî'nin usul düşüncesine yön veren âlimlerin başında gelen Bâkîllânî'nin (ö. 403/1013) *et-Takrîb ve'l-irşâd fî usûli'l-fikh* adlı eserinin elimizde bulunan baskısının kıyas konusunu içermemesinden dolayı, onun kıyasa dair görüşlerine Cüveynî'nin *el-Burhân*, Gazzâlî'nin *el-Menhûl* ve Zerkeşî'nin *el-Bahrü'l-muhît fî usûli'l-fikh* gibi eserleri üzerinden ulaşmaya çalıştık. Şâfirî'nin (ö. 204/820) *el-Ümm*'ü, Cüveynî'nin *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*'i, Serahsî'nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût*'u, Kâsânî'nin (ö. 587/1191) *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'i*, İbn Kudâme'nin (ö. 620/1223) *el-Muğnî*'si gibi muhtelif mezheplerden her birinin temel kaynak eserlerini referans almaya özen gösterdik.

Cüveynî'nin biyografisi, ilmî kişiliği ve eserlerine yer veren tabakat kitaplarının başlıca referans kaynağı, Abdülgâfir el-Fârisî'nin (ö. 529/1134-35) *Siyâku Nisâbûr* adlı eseridir. Bu eser, Abdülgâfir el-Fârisî'nin Cüveynî'nin talebesi olması hasebiyle önem arz etmektedir. *Siyâku Nisâbûr* adlı eseri kaynak gösteren tabakat kitapları arasında, Tâceddin es-Sübki'nin (ö. 771/1370) *Tabakâtü'ş-Şâfiyyeti'l-kübrâ*'sı özel bir yere sahiptir. Tâceddin es-Sübki, Abdülgâfir el-Fârisî'nin verdiği bilgileri aktarmakla kalmamış, bunun üstüne uzun değerlendirmelerde de bulunmuş ve Cüveynî'yi hararetle savunmuştur. Bu bakımdan Tâceddin es-Sübki'nin *Tabakâtü'ş-Şâfiyyeti'l-kübrâ* adlı eseri, Cüveynî'nin biyografisi, ilmî kişiliği ve eserleri bağlamında sık sık referans gösterdiğimiz kaynaklardandır.

Çalışmamız Cüveynî'nin kıyasa dair yaklaşım, değerlendirme, yorum, analiz, tespit, çıkarsama ve kurgulamalarını kapsamaktadır. Kitabımızın "Cüveynî'ye Göre Ana Hatlarıyla Kıyas" başlıklı birinci bölümünü *el-Burhân*, *et-Telhîs* gibi eserlerin farklı yerlerine serpiştirilen bilgiler ışığında oluşturmaya çalıştık. "Kıyasın Hakikati" başlığı altında, Cüveynî'nin kıyasın tanımının imkânına dair düşüncelerine yer verdik. Cüveynî'nin

rasyonaliteye en açık konulardan biri olan kıyasa ilişkin duruşunu incelemek amacıyla “Kıyasın Önemi” şeklinde bir başlık oluşturduk. “Kıyasın ‘Beyan’ Yönü/ İslam Hukuk Metodolojisindeki Yeri” adlı bir başlık açarak kıyasın delil oluşunu ve deliller hiyerarşisindeki konumunu ele aldık. Bu bölümün temel başlıklarından biri “Kıyasın Epistemolojisi”dir. Bu başlıkta kıyasın özü itibarıyla nasıl bir mekanizma olduğu; kıyasın öncüllerinin, kıyasın neticesinin “kesinlik” ya da “zan” ifade etmesindeki rolü gibi konuları işledik. Keza kıyas, içtihat ve istidlal kavramları arasındaki ilişkiyi irdelemek gayesiyle müstakil bir başlık oluşturduk.

Birçok âyet, hadis ve sahabe âsârının geçtiği “Kaynak Değeri Açısından Kıyas” adlı ikinci bölümde, Cüveynî'nin kıyasa dair geliştirdiği genel ve dağınmık görüşleri bir araya getirmeye çalıştık.

“Çeşitleri Açısından Kıyas” adlı üçüncü bölümde, özellikle kıyâsü'l-ma'nâ ile kıyâsü's-şebek arasındaki farkları belirginleştirmeye çalıştık. Yine bu bölümde, illeti tespit eden yöntemleri, ağırlıklı olarak da illeti tespit eden en akli yöntem olan *münâsebet* ve *münasip mâna* konularını inceledik. Bu bağlamda tâlil algısı, maslahat teorisi ve makâsıt düşüncesi üzerinde yoğunlaştık. Münasip mânanın/maslahatın/hikmetin/makâsîdü's-şerianın ilk defa Cüveynî tarafından *zarurî*, *hâcî* ve *tahsinî* şeklinde taksim edilmesi, bizi konuya ilişkin Cüveynî öncesi durumu, Cüveynî'nin getirdiği *-Burhân*'ın en ağır ibarelerinde yerini bulan- yenilikleri ve Cüveynî sonrası gelişimi takip etmeye sevketti.

“Epistemolojik Açısından Kıyas” adlı dördüncü bölümde, usul kitaplarının çoğunda “Tercih” başlığı altında ele alınan ve Cüveynî'de “Kıyasın Mertebeleri” alt başlığı altında işlenen muhtevası ile, onun Şâfiî (ö. 204/820) ve Bâkîllânî'den (ö. 403/1013) etkilenecek geliştirdiği kıyas hiyerarşisini inceledik.

Elinizdeki kitap, *Cüveynî'nin Kıyas Anlayışı* başlıklı doktora tezimizin gözden geçirilmiş halidir. En yetkin hukukçulardan/usulcülerden biri olan Cüveynî'de, en soyut konulardan biri olan kıyası -özellikle de Tâceddin es-Sübkî'nin "ümmetin bil-mecesi" betimlemesini hak edecek kadar ağır bir üsluba sahip müstesna bir eser olan *el-Burhân*'a dayalı olarak- çalışmayı üstlenmek, ciddi düzeyde bir akademik danışma desteğine dayanmadan mümkün olamazdı.

Bu sebeple doktora çalışması sürecinde bana rehberlik eden, özgün teşhisleriyle çalışmama ışık tutan ve her türlü katkıyı sağlayan hocam Prof.Dr. Osman Taştan'a; ilminden ciddi düzeyde yararlandığım ve emeğini ikrar etmeyi borç addettiğim merhum hocam Prof.Dr. İbrahim Çalışkan'a; periyodik olarak görüşlerinden istifade ettiğim Prof.Dr. Mehmet Sait Reçber'e; *el-Burhân*'ın en muğlak ve müşkil ibarelerinin çözümünde yararlandığım Molla Selim Efe'ye; kendisiyle fikir teatisinde bulunduğum, bilhassa teknik konularda yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Dr. Öğretim Üyesi Kenan Özçelik'e; editöryal dokunuşlarıyla çalışmanın daha nitelikli bir kisveye bürünmesini sağlayan Dr. Mustafa Demiray'a; çalışmanın kitaplaşma sürecini özveriyle takip edip bu minvalde yoğun mesai harcayan Sema Doğan Hanım'a ve son olarak kitabı neşreden İslam Araştırmaları Merkezi'ne müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

M. Macit Sevgili

Siirt 2021